

A sztochasztika alapjai

MBNXK262

7. előadás: Várható érték

Kevei Péter

2023/24 tavasz

Ismétlés

ξ diszkrét $x_1, x_2, \dots$ lehetséges értékekkel,

$$\mathbf{E}(\xi) = \sum_i x_i \mathbf{P}(\xi = x_i),$$

ξ folytonos $f(x)$ sűrűségfüggvénnyel,

$$\mathbf{E}(\xi) = \int_{-\infty}^{\infty} yf(y)dy,$$

Várható érték tulajdonságai

Állítás

ξ, η véletlen változók, $g : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, $h : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}$. Ekkor

$$\mathbf{E}(g(\xi)) = \sum_{i=1}^{\infty} g(x_i) \mathbf{P}(\xi = x_i), \text{ ill. } \mathbf{E}(g(\xi)) = \int_{-\infty}^{\infty} g(y) f(y) dy,$$

ahol $f(x)$ az ξ sűrűségfüggvénye, és

$$\mathbf{E}(h(\xi, \eta)) = \sum_i \sum_j h(x_i, y_j) \mathbf{P}(\xi = x_i, \eta = y_j).$$

Várható érték tulajdonságai

Állítás

A várható érték lineáris, azaz tetszőleges $a, b \in \mathbb{R}$ állandókra

$$\mathbf{E}(a\xi + b) = a\mathbf{E}(\xi) + b.$$

Várható érték tulajdonságai

Állítás

Ha $a \leq \xi \leq b$, akkor $a \leq \mathbf{E}(\xi) \leq b$ tetszőleges $a, b \in \mathbb{R}$ számok esetén.

Várható érték tulajdonságai

Állítás

$$\mathbf{E}(\xi + \eta) = \mathbf{E}(\xi) + \mathbf{E}(\eta).$$

Várható érték tulajdonságai

Állítás

Ha $\xi_1, \xi_2, \dots, \xi_n$ véletlen változók, akkor

$$\mathbf{E} \left(\sum_{i=1}^n \xi_i \right) = \sum_{i=1}^n \mathbf{E}(\xi_i).$$

Példa

Csodaország munka törvénykönyve szerint egy cég minden munkása fizetett szabadságot kap azokon a napokon, amikor legalább az egyiküknek születésnapja van. Ezen napok kivételével azonban az év minden napján mindenkinek dolgoznia kell. Minden munkás 1 TV-készüléket készít egy nap alatt. Hány alkalmazottat vegyen fel a cégtulajdonos, ha azt akarja, hogy a gyártott TV-készülékek számának a várható értéke maximális legyen?

Csodaország

Csodaország

Kupongyűjtő probléma

Egy N különböző elemből álló sokaságból visszatevéses mintát veszünk. S_r ennyi elemet kellett húznunk, hogy kapjunk r különbözőt.

Határozzuk meg $\mathbf{E}(S_r)$ várható értékét, majd adjunk $\mathbf{E}(S_N)$ -re kezelhető aszimptotikus egyenlőséget!

Kupongyűjtő probléma

Huffman-kód

$\mathcal{X} = \{x_1, x_2, \dots, x_n\}$ véges halmaz, a *forrásábécé*.

Kód $f : \mathcal{X} \rightarrow \{\text{véges 0-1 sorozatok}\}$

Az f -hez tartozó lehetséges kódszavak $f(x_1), f(x_2), \dots, f(x_n)$.

Huffman-kód

$\mathcal{X} = \{x_1, x_2, \dots, x_n\}$ véges halmaz, a *forrásábécé*.

Kód $f : \mathcal{X} \rightarrow \{\text{véges 0-1 sorozatok}\}$

Az f -hez tartozó lehetséges kódszavak $f(x_1), f(x_2), \dots, f(x_n)$.

Az f kód *prefix*, ha a lehetséges kódszavak közül egyik sem folytatása a másiknak. Jelölje $x \in \mathcal{X}$ esetén $|f(x)|$ a kódszó hosszát.

Példa

Legyen $\mathcal{X} = \{a, b, c\}$, és legyen $f_1(a) = 0$, $f_1(b) = 01$,
 $f_1(c) = 011$. Ekkor f_1 nem prefix kód, de könnyen látható, hogy
egyértelműen dekódolható. Az $f_2(a) = 01$, $f_2(b) = 00$,
 $f_2(c) = 1$, kód prefix.

Legyen X egy véletlen betű, és eloszlása $\mathbf{P}(X = x_k) = p_k$,
 $k = 1, 2, \dots, n$. Tehát p_k a x_k betű gyakorisága az adott
nyelvben.

Adott f kód esetén egy hosszú szövegben az egy karakterre eső átlagos kódszóhossz:

Feltehető, hogy $p_1 \geq p_2 \geq \dots \geq p_n$. Ha az f prefix kód optimális, akkor feltehető, hogy teljesülnek a következők:

(i) Hosszabb kódhoz ritkább betűk tartoznak, azaz

$$|f(x_1)| \leq |f(x_2)| \leq \dots \leq |f(x_n)|.$$

Feltehető, hogy $p_1 \geq p_2 \geq \dots \geq p_n$. Ha az f prefix kód optimális, akkor feltehető, hogy teljesülnek a következők:

(i) Hosszabb kódhoz ritkább betűk tartoznak, azaz

$$|f(x_1)| \leq |f(x_2)| \leq \dots \leq |f(x_n)|.$$

(ii) A két legkisebb valószínűséghez tartozó kód hossza egyenlő.

Feltehető, hogy $p_1 \geq p_2 \geq \dots \geq p_n$. Ha az f prefix kód optimális, akkor feltehető, hogy teljesülnek a következők:

(i) Hosszabb kódhoz ritkább betűk tartoznak, azaz

$$|f(x_1)| \leq |f(x_2)| \leq \dots \leq |f(x_n)|.$$

(ii) A két legkisebb valószínűséghez tartozó kód hossza egyenlő.

(iii) $f(x_{n-1})$ és $f(x_n)$ csak az utolsó bitben térnek el.

Tétel

Tegyük fel, hogy az

$$\mathcal{X}' = \{x_1, \dots, x_{n-2}, y_{n-1}\}$$

($n - 1$) elemű forrásábécé és $p_1, \dots, p_{n-2}, p_{n-1} + p_n$ eloszlás esetén g egy optimális prefix kód. Ekkor az eredeti problémához tartozó optimális prefix kódot kapunk, ha az x_{n-1} , ill. x_n kódját úgy választjuk, hogy a $g(y_{n-1})$ kódszót kiegészítjük 0-val, ill. 1-gyel, a többi kódszót változatlanul hagyjuk.

Példa

Legyen $n = 6$, $\mathcal{X} = \{x_1, \dots, x_6\}$, és $p_1 = 0.132$, $p_2 = 0.329$,
 $p_3 = 0.329$, $p_4 = 0.165$, $p_5 = 0.041$, $p_6 = 0.004$.

(i) $x_5, x_6 \rightarrow x_{56}$, $p_{56} = 0.045$;

Példa

Legyen $n = 6$, $\mathcal{X} = \{x_1, \dots, x_6\}$, és $p_1 = 0.132$, $p_2 = 0.329$,
 $p_3 = 0.329$, $p_4 = 0.165$, $p_5 = 0.041$, $p_6 = 0.004$.

(i) $x_5, x_6 \rightarrow x_{56}$, $p_{56} = 0.045$;

(ii) x_1, x_{56} , $p_{156} = 0.177$;

Példa

Legyen $n = 6$, $\mathcal{X} = \{x_1, \dots, x_6\}$, és $p_1 = 0.132$, $p_2 = 0.329$,
 $p_3 = 0.329$, $p_4 = 0.165$, $p_5 = 0.041$, $p_6 = 0.004$.

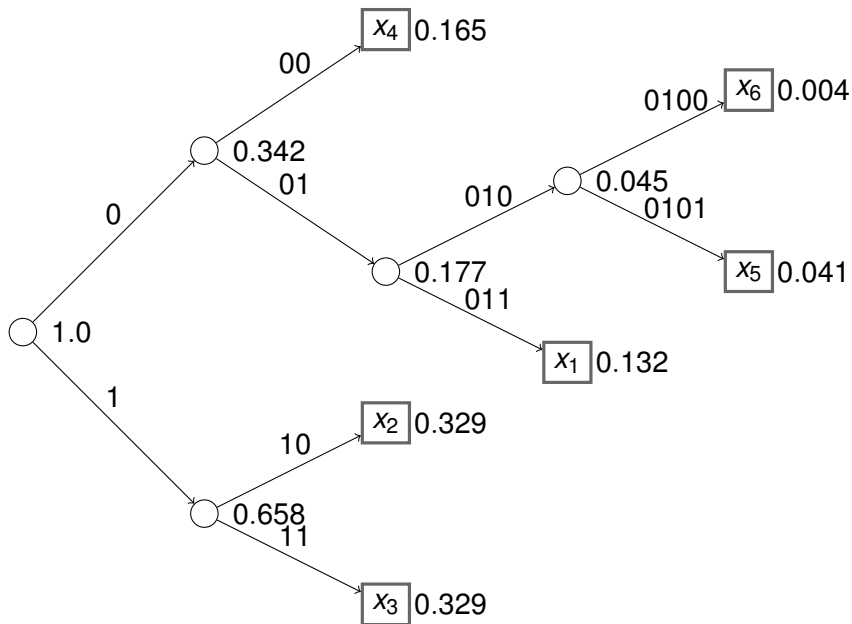
- (i) $x_5, x_6 \rightarrow x_{56}$, $p_{56} = 0.045$;
- (ii) x_1, x_{56} , $p_{156} = 0.177$;
- (iii) x_{156}, x_4 , $p_{1564} = 0.342$;

Példa

Legyen $n = 6$, $\mathcal{X} = \{x_1, \dots, x_6\}$, és $p_1 = 0.132$, $p_2 = 0.329$,
 $p_3 = 0.329$, $p_4 = 0.165$, $p_5 = 0.041$, $p_6 = 0.004$.

- (i) $x_5, x_6 \rightarrow x_{56}$, $p_{56} = 0.045$;
- (ii) x_1, x_{56} , $p_{156} = 0.177$;
- (iii) x_{156}, x_4 , $p_{1564} = 0.342$;
- (iv) x_2, x_3 , $p_{23} = 0.658$.

Így az optimális kód:

x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6
011	10	11	00	0101	0100
0.132	0.329	0.329	0.165	0.041	0.004

A várható érték:

$$\begin{aligned} \mathbf{E}(f(X)) &= 0.132 \cdot 3 + 0.329 \cdot 2 + 0.329 \cdot 2 \\ &\quad + 0.165 \cdot 2 + 0.041 \cdot 4 + 0.004 \cdot 4 = 2.22 \end{aligned}$$

Entrópia

Az optimális várható kódhosszra teljesül, hogy

$$\sum_{k=1}^n p_k \log_2 \frac{1}{p_k} \leq \mathbf{E}(|f(\xi)|) < \sum_{k=1}^n p_k \log_2 \frac{1}{p_k} + 1.$$

Pl.: JPEG, MP3.

Momentumok

Definíció

Az ξ véletlen változó k -adik momentuma $\mathbf{E}(\xi^k)$, és k -adik centrális momentuma $\mathbf{E}[(\xi - \mathbf{E}\xi)^k]$, $k = 1, 2, \dots$

$$\mathbf{E}(\xi^k) = \begin{cases} \sum_i x_i^k \mathbf{P}(\xi = x_i), & \text{ha } \xi \text{ diszkrét,} \\ \int_{-\infty}^{\infty} x^k f(x) dx, & \text{ha } \xi \text{ folytonos.} \end{cases}$$

Szórás

Definíció

Az ξ véletlen változó szórása $\mathbf{D}(\xi) = \sqrt{\mathbf{E}(\xi - \mathbf{E}(\xi))^2}$.

Szórás tulajdonságai

Állítás

Tetszőleges ξ véletlen változó és a, b valós számok esetén

- (i) $\mathbf{D}^2(\xi) = \mathbf{E}(\xi^2) - (\mathbf{E}(\xi))^2$;
- (ii) $\mathbf{D}^2(a\xi + b) = a^2\mathbf{D}^2(\xi)$;
- (iii) $\mathbf{D}(\xi) = 0$ akkor és csak akkor, ha $\xi = \mathbf{E}(\xi)$, azaz ξ konstans véletlen változó.

Szórás tulajdonságai

Véletlen vektorváltozók

Definíció

$\xi = (\xi_1, \dots, \xi_n) : \Omega \rightarrow \mathbb{R}^n$ véletlen vektorváltozó, ha minden komponense véletlen változó. Eloszlásfüggvénye

$$F(x_1, \dots, x_n) = \mathbf{P}(\xi_1 < x_1, \dots, \xi_n < x_n).$$

$(\xi_1, \dots, \xi_n)$ véletlen vektorváltozó diszkrét, ha értékészlete megszámlálható.

$\xi_i, i = 1, 2, \dots, n$, eloszlása a peremeloszlás, vagy marginális eloszlás

Trinomiális eloszlás

Szabályos dobókockával n -szer dobunk. ξ a hatosok, η egyesek száma

Függetlenség

Definíció

$\xi_1, \dots, \xi_n$ függetlenek, ha minden $x_1, \dots, x_n \in \mathbb{R}$ esetén

$$\mathbf{P}(\xi_1 < x_1, \dots, \xi_n < x_n) = \mathbf{P}(\xi_1 < x_1) \dots \mathbf{P}(\xi_n < x_n).$$

Állítás

$\xi_1, \dots, \xi_n$ *diszkrét véletlen változók úgy, hogy ξ_i lehetséges értékei $x_1^{(i)}, x_2^{(i)}, \dots, i = 1, 2, \dots, n$. Ekkor $\xi_1, \dots, \xi_n$ pontosan akkor függetlenek, ha*

$$\mathbf{P}(\xi_1 = x_{i_1}^{(1)}, \dots, \xi_n = x_{i_n}^{(n)}) = \mathbf{P}(\xi_1 = x_{i_1}^{(1)}) \dots \mathbf{P}(\xi_n = x_{i_n}^{(n)})$$

tetszőleges $i_1, \dots, i_n$ indexekre.

Állítás

ξ, η független diszkrét véletlen változók.

$$\mathbf{E}(g_1(\xi)g_2(\eta)) = \mathbf{E}(g_1(\xi))\mathbf{E}(g_2(\eta)).$$

Speciálisan, ha ξ és η függetlenek, akkor $\mathbf{E}(\xi\eta) = \mathbf{E}(\xi)\mathbf{E}(\eta)$.

Kovariancia, korreláció

Definíció

Az ξ és η véletlen változók *kovarianciája*

$$\mathbf{Cov}(\xi, \eta) = \mathbf{E}[(\xi - \mathbf{E}(\xi))(\eta - \mathbf{E}(\eta))],$$

korrelációja

$$\rho(\xi, \eta) = \frac{\mathbf{Cov}(\xi, \eta)}{\mathbf{D}(\xi)\mathbf{D}(\eta)}.$$

Tulajdonságok

Állítás

Tetszőleges $\xi, \xi_1, \dots, \xi_n, \eta, \eta_1, \dots, \eta_m$ véletlen változók és a, b valós számok esetén igazak az alábbiak.

- (i) $\mathbf{Cov}(\xi, \xi) = \mathbf{D}^2(\xi)$;
- (ii) $\mathbf{Cov}(\xi, \eta) = \mathbf{Cov}(\eta, \xi)$;
- (iii) $\mathbf{Cov}(a(\xi + c), b(\eta + d)) = ab\mathbf{Cov}(\xi, \eta)$;
- (iv) $\mathbf{Cov}\left(\sum_{i=1}^n \xi_i, \sum_{j=1}^m \eta_j\right) = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \mathbf{Cov}(\xi_i, \eta_j)$;
- (v) *ha ξ és η függetlenek, akkor $\mathbf{Cov}(\xi, \eta) = 0$.*

Állítás

(i) *Bunyakovszkij–Cauchy–Schwarz-egyenlőtlenség:*

$$|\mathbf{Cov}(\xi, \eta)| \leq \mathbf{D}(\xi)\mathbf{D}(\eta).$$

Innen adódik, hogy $\rho(\xi, \eta) \in [-1, 1]$;

(ii) *ha $\rho(\xi, \eta) = 1$, akkor*

$$\xi = \mathbf{E}(\xi) + \frac{\mathbf{D}(\xi)}{\mathbf{D}(\eta)}(\eta - \mathbf{E}(\eta));$$

(iii) *ha $\rho(\xi, \eta) = -1$, akkor*

$$\xi = \mathbf{E}(\xi) - \frac{\mathbf{D}(\xi)}{\mathbf{D}(\eta)}(\eta - \mathbf{E}(\eta)).$$

Összeg szórásnégyzete

Állítás

*Legyenek $\xi_1, \xi_2, \dots, \xi_n$ páronként független véletlen változók.
Ekkor*

$$\mathbf{D}^2 \left(\sum_{i=1}^n \xi_i \right) = \sum_{i=1}^n \mathbf{D}^2(\xi_i).$$

Összeg szórásnégyzete

Legyenek ξ, η véletlen változók, ρ a korrelációjuk. Ekkor

$$\mathbf{D}^2(\xi + \eta) =$$

Kovariancia

Példa

Egy szabályos dobókockával n -szer dobunk. Jelölje ξ a hatosok, η egyesek számát! Adjuk meg a várható értéket, szórást, kovarianciát, korrelációt!

Legyen $I_i = 1$, ha az i -edik dobás hatos, különben 0, $J_i = 1$, ha az i -edik dobás egyes, különben 0, $i = 1, 2, \dots, n$. Nyilván

$$\xi = \sum_{i=1}^n I_i \quad \text{és} \quad \eta = \sum_{i=1}^n J_i.$$

